

Kamil YAVUZ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Ordu, Türkiye

Department of History, Faculty of Arts and Sciences,
Ordu University, Ordu, Türkiye

Kamiyavuz_Turkey@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received 27.03.2025
Revizyon/Revision 15.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted 30.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 20.09.2025

Atıf

Yavuz, K. (2025). Ordu Yöresinin Fethi ve İskânı Döneminde Bir Serhat Gazisi Olarak Sevdeş Bey ve Şeyh Abdullah. *Turcology Research*, 84, 567-577.

Cite this article

Yavuz, K. (2025). Sevdeş Bey and Sheikh Abdullah as Frontier Ghazis in the Conquest and Settlement Period of the Ordu Region. *Turcology Research*, 84, 567-577.

The content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Ordu Yöresinin Fethi ve İskânı Döneminde Bir Serhat Gazisi Olarak Sevdeş Bey ve Şeyh Abdullah

Sevdeş Bey and Sheikh Abdullah as Frontier Ghazis in the Conquest and Settlement Period of the Ordu Region

Öz

Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra, fetih sonrası yapılan tahrirlerde yerel unsurlara ve mevcut toplumsal yapılara doğrudan müdahale edilmediği görülmektedir. Bu durumun dikkat çekici örneklerinden biri, Ordu ve yöresinde gerçekleştirilen tahrirlerde ortaya çıkmaktadır. Bölgede XIV. yüzyılın başlarında kurulmuş olan ve zamanla Osmanlı egemenliğine giren Hacıemiroğulları/Bayramlı vilayetlerinde yapılan 1455 tarihli tahrirde, eski Türk askerî ve idarî sisteminin bir yansıması niteliğindeki niyabet, bölük ve divan gibi terimlere sıkça rastlanmaktadır. Osmanlı idaresi, bölgeyi ele geçirmiş olsa da belirli bir süre boyunca eski bey ailesine ve onların kurumsal yapılarına müdahale etmeme politikası izlemiştir. Ancak zamanla, ele geçirilen bölgede Osmanlı nüfuzu tam anlamıyla tesis edildiğinde, önceki beyliklerin etkisini gösteren idarî ve malî yapılar kaldırılmış ve Osmanlı sisteminin kurumları yerleştirilmiştir. Bu değişim, ilk tahrirden sonra gerçekleştirilen diğer tahrirlere de yansımıştır. Bölgenin idarî olarak kısımlara ayrılması sürecinde, birden fazla bölük oluşturulmuş ve bu bölükler, fethihte önemli rol oynayan beyler etrafında örgütlenen boy ve oymaklardan meydana gelmiştir. Ordu yöresinin fethi ve iskân döneminde etrafında önemli yoldaşlarını toplayan beylerden biri de Sevdeş Bey idi. Ancak Sevdeş Bey'in yaşadığı döneme dair detaylı kaynakların bulunmaması nedeniyle, XV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tutulan tahrir defterleri üzerinden onun tarihî şahsiyeti hakkında çıkarımlarda bulunmak gerekmektedir. Bu noktada tahrir defterleri temel kaynak işlevi görmekle birlikte, bazı açılardan yetersiz kalmaktadır. Nitekim 1455 tarihli tahrirde geçen "Sevdeşlü namı diğer Ulubeylü Niyabeti" ifadesinde tahrir emirlerinin kimler olduğuna dair ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Büyük ihtimalle, Ordu ve çevresindeki tahrirlerin de diğer bölgelerde olduğu gibi idarî birimlerin başında bulunan divanbaşılar tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, söz konusu tahrir defterlerinden hareketle Sevdeş Bey'in yanı sıra, bölgede onunla birlikte faaliyet gösteren divanbaşları, iktâ sahipleri ve şeyhler ele alınacak; böylece Ordu ve yöresinin Türk iskânına açılma sürecinde beylerin ve dervişlerin oynadıkları roller değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ordu Bölgesi, İskân, Türkleşme, Karadeniz, Ahi.

Abstract

After Anatolia came under Ottoman rule, post-conquest tahrir (tax and land surveys) reveal that the Ottomans initially refrained from intervening in local elements and preexisting social structures. A striking example of this policy is reflected in the tahrirs conducted in Ordu and its surrounding region. In the territories of the Hacıemiroğulları/Bayramlı principality, which had been established in the early fourteenth century and gradually came under Ottoman domination, the tahrir of 1455 frequently refers to terms such as niyabet, bölük, and divan, which reflect the persistence of earlier Turkic military and administrative systems. Although the Ottomans seized control of the region, they initially pursued a policy of non-interference toward the former princely family and the institutions it had established. Over time, however, once Ottoman authority was firmly consolidated, the administrative and fiscal structures that bore the imprint of the former beylik were dismantled, and the Ottoman system was introduced. This transformation is also evident in subsequent tahrirs following the first survey.

In the process of dividing the region into administrative units, multiple bölüks were established, composed of clans and tribal groups organized around the beys who had played key roles in the conquest. One of these beys, who gathered significant companions around him during the conquest and settlement of the Ordu region, was Sevdeş Bey. Since detailed sources regarding his life are not extant, it is necessary to make inferences about his historical persona based on the tahrir registers kept from the first quarter of the fifteenth century onward, when the region was thought to have been incorporated into the Ottoman realm. Although the tahrirs constitute the principal sources concerning Sevdeş Bey, they remain insufficient in certain respects. For instance, in the tahrir of 1455, while the entry "Sevdeşlü, also known as Ulubeylü Niyabeti" is recorded, no detailed information is provided regarding the identities of the survey officials. It is highly probable that, as in other regions, the tahrirs of Ordu and its environs were drafted under the authority of local divanbaşıs.

Drawing upon these tahrir registers, this study examines Sevdeş Bey as well as the divanbaşıs, iktâ holders, and sheikhs who operated in the region alongside him, thereby highlighting the roles of beys and dervishes in the process of Turkic settlement and incorporation of Ordu and its surroundings into the Ottoman order.

Keywords: Ordu Region, Settlement, Turkification, Black Sea, Ahi.

Giriş

Orta ve Doğu Karadeniz'in kesişme noktasında yer alan Ordu, konumu itibarıyla doğu ile batıyı birleştirirken, vadiler boyunca uzanan tarihi yollarla da iç kesimlerden sahile uzanan önemli bir hat üzerinde yer almaktadır. Bu özelliğinden dolayı tarih boyunca birçok milletin uğrak noktası olmuştur. Bu kent, nihayetinde XII. yüzyılın başlarından itibaren Oğuz akınlarının da hedefi haline gelmiştir (Yıldırım, 2016, ss. 19-49). Bunun yanı sıra Trabzon Rum Devleti'nin hinterlandının Sinop'a kadar uzanmasıyla, kendilerini gazaya adanmış Türk topluluklarını da bu topraklar cezbetmiştir (Finlay, 1854, s. 26; Yavuz, 2022, s. 1094). Öte yandan XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Anadolu'ya güçlü bir Moğol akınının gerçekleşmesi, (Koca, 2015, s. 40) korunaksız yerlerden daha yüksek ve ulaşılması zor coğrafyalara göç eden Türk unsurlardan bazılarının Ordu civarı yaylalarına gelerek yurt tutmaya mecbur etmiştir (Gündüz, 1997, s. 27). Bu dönemde yöreye güçlü bir şekilde geldiği bilinen Oğuzların Çepni kolu, örgütlü boy yapıları sayesinde fetih ve iskân harekâtına girilerek yörenin Türk boylarıyla dolup taşmasını da sağlamıştır. Konumuzun öznesi olan *Sevdeş Bey* de bu dönemde bölgeye gelerek yurt tutmuş, Türk-İslam kültür ve medeniyetini temsil eden kurumların tesisine liderlik etmiş beylerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Yörede bulunan Türkmenler kısa sürede Çepniler (Sümer, 1992) etrafında birleşerek Ordu'yu kendilerine merkez ittihaz ederek Bayramlı (Hacıemiroğulları) Beyliği'ni (Yıldırım, 2023) kurmuşlardır. Adından da anlaşılacağı üzere beyliğin kurucusu Bayram Beydir (Ayan, 2023, s. 29; Eğilmez ve Yıldırım, 2016, s. 314; Fatsa, 2024a, ss. 28-29). Beylik, Oğuz geleneklerine göre, boy ve oymaklar (kabileler) şeklinde teşkilatlanmış ve her oymak kendi bölgesinde kendi beyi tarafından yönetilmiştir (Esterâbâdî, 2014, ss. 323-324)¹.

Fetih ve iskân döneminde bu beylik Trabzon Rum Devleti'ne karşı etkili gaza hareketine giriştiği için bölgedeki Türkmenlerin dikkatini çekmiş ve etrafında toplanmalarına vesile olmuştur. Bu durum Panaretos kroniğinde açıkça ortaya konmuştur. 1313 yılının başında dahi Bayram Beyin ve birlikte hareket ettiği Türkmenlerin Komnenoslara ait çadırları ele geçirdiklerini kroniğinde belirtir (Bryer ve Winfield, 1985, Cilt 1, s. 143). Hatta Bayram Bey'in etrafında kısa sürede gazi Ahi liderlerinin, alperenlerin toplandığı görülmektedir. Bu durum karşısında Komnenoslar kendi yaşamlarını idame ettirebilmek için Bayramlı beyleriyle akrabalık bağı kurmak zorunda kaldığı da gözükmemektedir (Keçiş, 2023, s. 70). Kısa sürede Trabzon Rum Devleti'ni yıpratan bu Türkmen toplulukları içinde *Sevdeş Bey* adında bir serhat gazisinin de olduğu ve Şeyh Abdullah gibi dervişlerle birlikte hareket ederek Ordu ve civarının Türk-İslam yurdu olmasında mühim rol oynadığı belgelere yansımıştır (Fatsa, 2017, ss. 350-354, 357-360; Fatsa, 2024b, ss. 141-148). Bu şahıs etrafında gelişen olaylar ve devrin sosyal hayatına dair buluntular, mahalli tarihimize bakımından kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Konuyla doğrudan veya dolaylı irtibatlı bazı ilmi çalışmalar, değerli tespitlerde bulunulmuş olsa da, farklı bakış açılarına, daha zengin bilgilere ve analizlere; alan araştırmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın da öznesi *Sevdeş Bey*'dir. Onun, Ordu yöresinin fethi ve Türk iskânına açılması aşamasında ortaya koyduğu mücadelelerden, dönemin sosyal ortamından ve bu ortamın öncülleri olan ahiler ile şeyhlerle olan ilişkilerinden bahsedilecektir.

Araştırmamızda arşiv materyalleri BOA 13/1455 tarihli, BOA 37/1485 ve BOA 387/1520 (Başkanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan tahrir defterleri) tarihli tahrir defterleriyle bu orjinal tahrirlerin Ordu Yöresi I-II ve III şeklinde tasniflerinden doğrudan yararlanılmıştır. Diğer yandan da sahada halk hafızasında kalan bilgilere, hatta *Sevdeş Bey*'in tasarrufu altındaki mülklerde bu güne ulaşabilen yapı kalıntılarına bakılarak bir sonuç elde edilmeye çalışılacaktır. Bilindiği üzere ana kaynakların yetersizliği durumlarda saha çalışmaları da bu tür konularda yol gösterebilmektedir. Genel olarak bu çalışmada *Sevdeş bey*den sonra bölgenin Osmanlıya geçmesiyle birlikte artan arşiv kaynakları üzerinden geriye doğru bir tarih analizi yapılmaya çalışılacaktır. Amacımız, sınırlı ve dar alanda derinlemesine araştırma yaparak ulusal tarihimizin gelişimine katkı sunabilmektir.

Sevdeş Bey ve Kabilesi

Anadolu, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra onların kendi iç dinamiklerine ve yapılarına dokunulmadığı fetih sonrası yapılan tahrirlerde görülür. Bu durumun en güzel örneklerinden biri daha önceden bahsettiğimiz gibi Ordu ve yöresinde yapılan tahrirlerde kendini gösterir. Bölgede önceden de var olan ve zamanla yörenin Osmanlılar'ının egemenliği altına girmesiyle Bayramlı vilayetlerin de yapılan 1455 tarihli tahrirde sıkça eski Türk askerî ve idari sisteminin bir yansıması olan *niyabet*, *bölük* ve *divan* gibi terimlere çok fazlaca rastlanılır (Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 1-11). Osmanlılar, bir bölgeyi ele geçirirlerse dahi, belirli bir süre geçene kadar eski beylik ailesine ve onların oluşturduğu yapılara ilk başlarda karışmama politikası güttüğü anlaşılmaktadır. Fakat üzerinden belli bir süre geçtikten sonra fethettiği bölgede artık tamamen nüfuzunu oluşturduğunda kendinden önceki beyliğin etki ve nüfuzunu gösteren sistemleri kaldırarak kendi idari ve mali yapısını kurduğu bilinmektedir. Bu durumu Ordu yöresine ait 1455, 1485 ve 1520 tarihli tahrir defterlerinde takip edebilmekteyiz. Buradaki asıl mevzu Osmanlıların bölgeyi birden çok bölüklere ayırarak kaydetmesidir. Nitekim bu bölüklerin bölgenin fethinde önemli rol oynayan

¹ Bezm u Rezm'de anlatıldığına göre; Hacı Emir Bey'in hastalığını müteakip ülkesinin ileri gelenlerini ve hanedan mensuplarını toplayarak emirliği, oğullarının en büyüğü ve en akıllı olan Süleyman Bey'e devretmiştir (Esterâbâdî, 2014, ss. 323-324). Bu ifadeler, Bayramlı Beyliği'nde Kurultay geleneği olduğunu, beyliğin idaresinde yönetici hanedana bağlı beyler bulunduğunu ve vâliat tayininde ise en büyük ve en akıllı oğulun vâliat ilan edildiğini göstermektedir.

beyler etrafında örgütlenen boy ve oymaklardan oluştuğu görülmektedir (Yediyıldız, 1984, s. 21).

Osmanlı öncesi fetih ve iskân döneminde gaza faaliyetlerinde bulunan bu kişilere, yörenin Osmanlılar tarafından ilhak edilmesinden sonra tutulan tahrir kayıtlarında onların geçmişlerine de atıfta bulunmak için kayıt zamanında yöredeki bölüklere beylerinin adı verildiği görülmektedir. Bu bölüklerin başlarındaki önemli beylerden birinin de yukarıda bahsedilen Sevdeş Bey olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum 1455 tarihindeki tahrir kayıtlarında açıkça ortaya konulmaktadır. Burada Bucak, Bedirlü, Seydi Ali Kethüda, Davud Kethüda, Ebülhayr Kethüda, Şemseddin Kethüda, Alibegece, Fidaverende, Satılmış-ı Bayram, Çamaş, İhtiyar, Şayıblü, Sevdeşlü (Ulu Beğlü), Mustafa Kethüda, Şemseddin Kethüda ve Pir Kadem Kethüda Veled-i Çakır şeklinde adlar geçmektedir. Bu beylerin kendileri Sevdeşlü nam-ı diğer Uluğbeğ'de olduğu gibi doğrudan bölge fethinde oymaklarıyla yer almış ve başarı kazanmış alperenlerken bazıları da atadan kalmış olan kılıç hakkından dolayı imtiyazlarını devam ettiren beyler oldukları görülmektedir. Nitekim onlara dair bilgilere tahrir defterlerinde sıkça rastlanarak bu toprakların onların ata yurdları olduğu ve kadimden gelen ayrıcalıklarının varlığına dair birçok atıf yer almaktadır. Bu durumun bu beylere bulundukları bölgelerde önemli birer kimlik kazandırdığı söylenebilir (Yediyıldız, 2019, s. 54).

1455 tarihli tahrir defterinde, Osmanlı öncesi devrin idarî ve sosyal yapısına dair bilgi verilirken, Sevdeş Bey'den de söz edilir ve "Niyâbet-i Geriş-i Sevdeşlü ve nâm-ı diğer Ulubeğlü" şeklinde bir ifade kullanılır (BOA, TD, nr. 13, s. 336; Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 156, 263, 280). Defterin muhteva kontekstinden de anlaşılacağı gibi bu ibarede geçen *niyâbet* kavramı, bir kadı vekilinin (naibin) hükmettiği mıntıkaya, *geriş* Sevdeş Bey'in idaresi altındaki coğrafyaya; *nâm-ı diğer Ulubeylü* ise bu mıntikanın başka bir adının daha olduğuna işaret etmektedir. Yani *Sevdeşlü* adlı mıntika, *Ulubeylü* diye de yörede şöhret olmuştur. Bu coğrafyaya neden *ulubeylü* denildiği ise merak konusu olabilir. Türkçe bir yapım eki ile yer adına dönüştürüldüğü anlaşılan *ulubey* tabiri, bölgede yaşamış gerçek bir şahsa ait olabilir mi? Veya Sevdeş Bey bir "*uluğbey*" olabilir mi? Hemen belirtelim ki bu iki soruya da cevap bulunabilecek özel bir materyal yoktur. Aksine, söz konusu kavramın, sıfat ad olarak birden çok şahsı kast ettiğini, bu yöndeki düşüncenin nezdimizde ağır bastığını burada belirtmeliyiz. Konuyu biraz daha açarak izaha çalışırsak;

Tahrir yazımının gerçekleştiği yıllarda bölge Bayramoğulları Beyliği içinde, fetih ve iskân sürecini yöneten beylerin adıyla zamanla 22-23 adet idarî-askerî mıntıkaya ayrılmıştır (BOA, TD, nr. 13; BOA, TD, nr. 37; Fatsa, 2024a, s. 90). Sevdeş Bey'in mıntıkası da bu yüzden *Geriş-i Sevdeşlü* şeklinde yazılmıştır. Ama söz konusu beylerin hiç biri *uluğbey* diye anılmamıştır. Demek ki tahrirde geçen bu imla, bölgede yaşamış gerçek bir şahsa ait değildir. Öyle anlaşıyor ki, Sevdeş Bey veya emsallerinin de üzerinde bir makam sahibine, yani *büyük beylere* işaret edilmektedir. Bu ifadenin Bayramoğulları Beyliği hükümdarları ile ilgili bir sıfat olması gerektiği akla uygun düşmektedir. Bu kanaatin oluşmasında, Ulubey'e bağlı Kardeşler köyünün eski adının *Sevdeşlü* olması ve bu lokasyonun göç yolları üzerinde kritik bir yerde, ara istasyon konumunda bulunması etkili olmalıdır. Nitekim Bayramoğulları Beyliği'nin ilk merkezi Mesudiye'den kuzeydeki Eskipazar'a yapılan göç olayında buranın bir menzil noktası olarak kullanıldığı, bu sebeple Şeyh Abdullah zaviyesi ve camisinin buraya tesis edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda *uluğbey* tabirinin tesadüfi bir tercih olmayıp, Bayramoğulları ailesini telmihen *büyük beylerin ikamet yeri* anlamında özel bir duruma işaret ettiği kanaati hâsıl olmaktadır. Daha açık ifadeyle, göç sürecini yöneten Emir İbrahim Bey ile oğlu Süleyman Bey'in veya her ikisinin geçici ikametine atfen bu ifade tercih edilmiştir olmalıdır (Fatsa, 2024a, ss. 190-192).

Diğer yönden Bayramlı Beyliği yöneticilerinin gaza alanlarına yakın olmak için beylik merkezini sahil hattına yakın bir alana çekmek istemleri Eskipazardan bir önceki duraklarının Ulubeğ olabileceği izlenimini vermektedir. Bu durum Ulubeğ adının bu beylikle doğrudan bir ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim ileride tahrir defterlerine de yansıtacağı üzere bu bölgelerin bu beylerin kadim yurtları olduğu ve vergiden muaf tutuldukları açıkça ortaya konulacaktır. Yani Uluğbeğ'in fetih ve iskânında doğrudan yer alan Şeyh Abdullah'ın da Sevdeş beyle birlikte gaza faaliyetlerine katılması ve nihayetinde elde ettikleri köyler de kılıç hakkı olarak söz sahibi olduklarını göstermektedir. Bu durum beyliğin gaza faaliyetlerinde sıkça uyguladığı bir fetih ve iskân faaliyeti olarak göze çarpmaktadır ve bölgede kurulacak olan birçok vakfın da önünü açmıştır (Fatsa, 2024, s. 144). Dolayısıyla bizlere Ordu ve yöresinin engebeli coğrafyasından dolayı tek bir elden yönetilemediği ve idari bölümlenmelere yol açtığını düşündürmektedir. Nitekim yaklaşık her bölgede Türk geleneklerine uygun bir divanın olduğu ve bu divanların da bir divanbaşısının olduğunu göstermektedir. Bahaeddin Yediyıldız'a göre Ordu merkezde divanbaşılar konumlanmışken Uluğbeyin hâkimiyet alanında bir meclisin olabileceğini ifade etmektedir (Yediyıldız, 2019, s. 65). Kanaatimizi bu şekilde belirttikten sonra, Sevdeş Bey konusuna dönebiliriz.

1455 tarihli defterin ilgili sayfasında "*Kabile-i Sevdeşlü, evlâd-ı Sevdeş, merdümzâdelerdir, yurdlarına eşerler, müsellemlerdir (.) 19 nefer*" ve yine başka bir bölümünde de "*Karye-i Sevdeşlü, yurd-ı evlâd-ı Sevdeşlü, eşkincü müsellemlerdir, 22 nefer*" diye iki ayrı kayda yer verilmiştir (BOA, TD, nr. 13, ss. 348; Yediyıldız, 2019, s. 27; Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 156, 280). Bu kayıtlardan ilkinde, şimdiki Ulubey'e bağlı Kardeşler Mahallesi'nde 1450'lerde ikâmet eden 19 kişilik zümre işaret edilerek, bunların Sevdeş Bey'in torun kuşağından ve askerî (müsellemler) yetkilere sahip bulundukları, ayrıca kendi mülkünde yani yurtlarında oturdukları anlatılmak istenmiştir. Söz konusu şahısların "*merdümzâde*" diye nitelenmiş olması ise hayli ilgi çekicidir (BOA, TD, nr. 13, s. 348). Farsça olan bu kavram *önder çocukları* veya *bey oğulları* anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2006, ss.

617, 1163). Demek ki yörede *Sevdeşoğulları* diye bir *beyzâde* ortaya çıkmıştır. Nitekim 30 yıl sonraya ait kayıtlardan da ailenin yüksek konumunu muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Bu aileden Musa Fakı ve sonra da oğlu Mahmud Fakı, köyde veya yürüme mesafe bir yerdeki Cuma camisinde imam olarak görevli gösterilmiştir (BOA, TD, nr. 37, s. 117).

Ayrıca namı-ı diğer Ulubeğlü tabirinin de sıkça belgelere yansması ve bu adın kullanılıyor olması Sevdeş beyin Bayramlı/Hacıemiroğulları ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu hatta bir dönem beylik merkezinin Eskipazara'dan önce Sevdeşlü civarına alındığı (Yediyıldız, 2019, s. 54) izlenimini vermektedir. Ya da beyliğin kuruluş sahası olan Mesudiye'nin Kaleköyü'nün artık bir merkez olma hüviyetini kaybetmesiyle Türkmenlerin sahil kesimlerine doğru bir garnizon yerleşkesi şeklinde inmesi esnasında Sevdeş beyin yurdları olan Ulubey ve civarının bu beyliğe bir ara geçiş yeri olması kuvvetle muhtemeldir (Fatsa, 2024a, s. 51). Burada asıl tartışılması gereken konuların başında Sevdeş Bey ve oymağının hangi güzergâhlar üzerinde hareket ederek günümüz Ulubey'e geldikleri mevzudur. Bu konuda iki görüş önem kazanmaktadır. Bunlardan biri Niksar üzerinden Aybastı'ya gelmişler ve zamanla sahile doğru hareket ederek Ulubey ve civarına gelmişlerdir. Diğer bir husus ise Mesudiye üzerinden hareket ederek Ulubey'e gelmişler ve oradan da hareketle geriye doğru hareket ederek Fidaverende (Aybastı)'ye gelmiş olmalarıdır.

Nitekim Ordu ve yöresinde Sevdeş adına Fidaverende bölüğünde de rastlanmaktadır. Sevdeşlü köyünün Sevdeş beye kılıç hakkı olarak verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim yurdu evlad-ı Sevdeş tabirinden de anlaşılaçağı üzerine bu köyün kurulmasında ve daha sonra tasarrufunda Sevdeş Bey etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu köy 1455 idari taksimat içerisinde Fidaverende bölüğü olarak kaydedilen Aybastı ve civarında kurulmuştur. Günümüzde Aybastı'ya bağlı Alacalar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Fatsa, 2024b, s. 143). Sevdeşlü köyünde 22 nefer yaşamaktadır. Bunlardan Mehmed veled-i Ömer, Bekir veled-i Mustafa, Halil veled-i Hasan, Halil veled-i Şeyh ve Yusuf veled-i Halil müsellemler olarak kaydedilmiştir. Ayrıca neferden 2'si de vergiden muaf tutulmuştur. Bu kişilerin din görevlisi oldukları anlaşılmaktadır (BOA, TD, nr. 13, ss. 218-219). 1520'ye gelindiğinde ise "*yurd-ı evlad-ı Şevdeşlü*" şeklinde kayıtlarda rastlanmaya devam eden köyde 28 nefer kaydedilmiştir (BOA, TD, nr. 387, ss. 612).

Defterde geçen ikinci ibare Aybastı ilçesinin Alacalar köyü ile ilgilidir. Esasında Bulduk Kethüdâ'nın komuta ettiği Fidaverende/Fedâverende Bölüğü'nün iskân mıntıkası olan bu bölgede Sevdeş Bey adına bir köyün bulunması ve hatta köyde yaşayanların da Sevdeş Bey'in torunlarından oluşması ilgi çekicidir. 22 neferden oluşan bu topluluğun askerî ve özel statülü konumu da onların tarihsel serüveniyle ilgili olmalıdır. Yine bu köyle sınırdas olan Kufi (şimdi Küçükyaka) köyündeki Şeyh Kutludoğmuş (Fotoğraf 1) zaviyesiyle iltisaklı Cuma caminin varlığı; keza yakın mevkideki Aybastı (ilçe merkezindeki) köyündeki Şeyh Akdoğan Zaviyesi ve camisinin hizmete açık oluşu, iki kesim arasındaki uyumlu ilişkiyi akla getirmektedir (Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 151-152, 157-158).

Fotoğraf 1.

Aybastı İlçesi Küçükyaka Mahallesinde Kutludoğmuş Türbesi

Bütün bunlardan anlıyoruz ki, Ulubey mıntıkasının beyi Sevdeş Bey ile Aybastı-Kabataş-Gölköy yöresinin fatihi olan Bulduk Kethüda, hatta devrin kanaat önderleri dervişler, fakırlar arasında fetih ve iskân sürecini yönetme konusunda gıpta edilecek bir uyum ve koordinasyon söz konusudur. Daha açık ifadesiyle, Türklerin on yıllara varan kuzeye göçleri, stratejik bir düzen içerisinde yönetilmiş, tesadüfe bırakılmamıştır. Kaldı ki göç sürecini yönetme şayet bir strateji olmasa idi, Türkmen gruplar arasında oluşacak iç kargaşa, fetih ve iskân sürecini de akamete uğratar, planlanan sonuç da elde edilemeyebilirdi.

Yine aynı defterin bir başka sayfasında Turaköy'e bağlı bir mezranın adının da "*Mezra-i Ulubey*" şeklinde olması da bu

manada üzerinde durmayı gerektirmektedir. Osmanlı idaresine geçişin sağlandığı bu tarihlerde Ulubey mıntıkasını yöneten Mezid Kethüdâ oğlunun “kadim yurdu” diye bu mezra tarif edilir. Kaydın transkripsiyonu ise “*Mezra-i Ulubeğlü, eşkincü müsellemlerdir. Kadimliklerine; (..) kadimlik yurd-ı veled-i Mezid Kethüda, Divanbaşı-yı Geriş-i Ulubeylü, muaf, eşmez. Heman Padişah kulluğunda ola*” (Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 273-274) şeklindedir. Yediyıldız bu ibareyi şöyle izah etmiştir;

“*Ulubey yöresinin mutasarrıfı olan Divanbaşı Mezid Kethüda oğlunun kadimden gelen ayrıcalıklarının olduğunu ve Osmanlılara karşı bazı yükümlüklerinin varlığından bahseder. Bu yükümlüklerin başında yörenin güvenliğini sağlamak gelir. Bu görev karşılığında sefere gitmez ve vergiden de muaftır. Buradan hareketle yörenin 1427’de divan başsisinin Mezid Kethüda olduğu ve ihtimalen ilk tahrirde de onun yer aldığı anlaşıyor. Fakat yörenin Osmanlı kontrolüne geçtikten sonra Mezid Kethüda’nın oğlu divanbaşı yapılmamasına rağmen onun kadimden gelen ayrıcalıklarına Osmanlıların saygı duyduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti’nin genel fetih ve iskân politikasıyla doğrudan örtüşmektedir.*” (Yediyıldız, 2024, s. 12).

Görüldüğü gibi Mezid Kethüdâ da, Osmanlı öncesi dönemin toplumsal yapısı içinde yönetici konumunda birsidir. Onun, Bulduk Kethüda veya Sevdeş Bey ailesinden bağımsız ve tek başına böyle bir konuma sahip olamayacağı çok açıktır. Bu yüzden beyler arasında yakınlık veya nesep bağı olması kuvvetle muhtemeldir.

Sevdeş Bey, Kuşdoğan Bey ve Mezid Bey

Yörenin Osmanlılara geçişinden sonraki ilk tahririn 1427’de Hızır Paşa tarafından yapıldığını, 1455’te de Umur Bey tarafından güncellenerek mükerreren yazıldığını (Yediyıldız, 2024, ss. 11-12) yukarıda belirtmiştik. İlk tahrir elde olmadığı için Sevdeş Bey ve aile efradının 1455 öncesine dair teferruatlı bilgilere ulaşma imkânımız eldeki veriler ışığında malasef yoktur. Dolayısıyla onun bu civara nerden ve nasıl geldiği hususu da tartışmalı konuların başında gelmektedir. Bundan dolayı Bayramoğulları (Hacımiroğulları) Beyliği ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu sorusuna da yeterli cevap bulmak pek kolay gözükmemektedir. Buna rağmen tahrir defterleri üzerinden bazı analizler yapılabilmektedir. Sevdeş Bey’in yaşadığı coğrafyanın konumu üzerine 1455 tarihli defterde birçok kez geriye doğru atıflar mevcuttur. Bu bilgiler ışığında onun hakkında birtakım bazı sonuçlara varmak imkân dâhilinde olabilir. Ancak ondan önce, aynı yıllarda bölgede faaliyet yürüttüğü bilinen Kuşdoğan Bey konusuna da burada kısaca değinmek konunun bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

Orta ve Doğu Karadeniz’e yoğun olarak yerleşen Çepniler, ilk olarak sistematik bir şekilde 1277’de Karadeniz’in uç noktalarından Sinop’ta Komnenoslar’a karşı önemli bir zafer elde etmiştir. Bu olaydan itibaren Trabzon Rum Devleti’ne doğru, doğu hattını gaza alanı haline getiren Türkmenler, yaklaşık 70 yılda 400 km’ye yakın alanı kontrol altına almışlardır (Shukurov, 2016, s. 285).

Gerek batıdan gerekse güneyden hareket ederek Ordu ve Giresun yöresine göç eden Türkmenlerin o dönemlerdeki liderlerinin Kuşdoğan Bey olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumu teyit eden hususlardan biri Kuşdoğan Bey’in adını taşıyan köylerin veya güvenlik yapılarının varlığıdır. Nitekim tahrir defterlerinde verilen bilgiye göre bu günkü Gököy ilçesi Kuşluvan Mahallesi, Uzunisa’da Kuşdoğan köyü, Ünye’de Kuşdoğan köyü, Bulancak’ta Kuşluhan köyü ve Dereli ilçesinde de Kuşluhan Kalesi gibi örnekler; ayrıca Trabzon Rum Devleti’nin batı sınırlarında Bayram Bey ile onun eş zamanlı faaliyetleri (Emecen, 2018, s. 135; Fatsa, 2024a, ss. 28-36) bu iddiaları destekler niteliktedir. Buna rağmen Kuşdoğan hakkında Prof. Dr. Feridun Emecen’in ortaya koyduğu çalışmadan başka maalesef elimizde bir bilgi yoktur. Mevcut bilgiler ışığında yörede bağımsız hareket eden Çepnilerin lideri olduğu düşünülen bu beyin adı konusu da tartışmalıdır. Akademik camiada genel kabul gören husus ise, *Koustougan*es şeklindeki imlanın Kuşdoğan Bey olduğu kanaatinin oluşmasıdır (Emecen, 2018, s. 135). Bu isme ilk olarak Panaretos kroniğinde rastlanmaktadır. Kuşdoğan Beyin etrafında kalabalık Çepni grubun toplandığı ve 1297 tarihinde Ünye’yi fethettiğine dair bazı bilgiler verilmiştir (Panaretos, 2019, s. 7). 1301’e gelindiğinde ise söz konusu beyin Giresun önlerine kadar geldiğinden; ancak Rum ordusu karşısında başarılı olamayıp yenildiğinden bahsedilmiştir (Lebeau, 1836, ss. 482-483). Bu tarihten sonra da herhangi bir olayda Kuşdoğan Beyin adı geçmez.

İncelediğimiz coğrafyaya yakın yerlerde adının geçmiş olması, Sevdeş Bey ile Kuşdoğan Bey arasında bir münasebet olabilir mi sorusunu ilk olarak akla getirmektedir. Fakat yeterli belge elimizde mevcut olmadığı için, bu konuda da kanaat belirtme imkânımız şimdilik yoktur. Ayrıca Kuşdoğan Bey’in adının geçtiği yıllar ile konumuz olan serhat beyi arasında bir ilişki kurmak pek kolay ve mantıklı gözükmemekle birlikte Kuşdoğan Bey’in ölümünden sonra onun yörenin fethih ve iskanında aldığı benzer rolü Sevdeş Bey’inde almış olması kuvvetle muhtemeldir. Bundan dolayı bölgedeki önemli Türkmen beyleri silsilesini daha iyi anlayabilmek için Kuşdoğan Bey yöre açısından mühim bir şahıstır. Şimdi tekrar asıl konumuz olan Sevdeş Bey’e dönebiliriz.

1455 tarihli defterde verilen bilgilerden Sevdeş Bey’in hayatta olmadığı anlaşıyor. Hatta onun oğlundan veya kardeşinden de söz edilmemektedir. Demek oluyor ki bu zat, 1400’lü yıllardan da önce yaşamıştır. Onun fethederek iskâna açtığı mıntıkayı yöneten şahsın *Divanbaşı* Mezid Kethüdâ olduğunun belirtilmesi; yine defterde “*Kabile-i Sevdeşlü*” veya “*evlâd-ı Sevdeş*” tabirleri (BOA, TD, nr. 13, ss. 336, 348; Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 157, 280), bu bey ve onun kabilesi hakkında önemli bilgiler

sunmaktadır. Bu ibareler Sevdeş Bey'in meşru mirasçıları, yani ailesini/kabilesini akla getiriyor.

Yukarıda Sevdeş Bey ahfadından olanların askerî zümreden yazıldığını izah etmiştik. Mezid Kethüdâ'nın da Ulubey ilçe merkezine tekabül eden *Mezra-i Ulubeylû'*de oturduğunu da ayrıca belirtmiştik (Yediyıldız & Üstün, 1992, ss. 157, 275). Bu üç kır yerleşmesinde oturanların tamamının kamu görevi icra edecek şekilde yüksek sınıftan yazılmış olması da tesadüf olmamalıdır. Başka bir ifadeyle Sevdeş Bey'in neslinden iki kişi imam, geriye kalan yaklaşık 50 nefer ise askerî (eşkincü müselleme) kaydedilmiştir. Çevre köylerin hiç birinde böyle bir durum söz konusu değildir (Yediyıldız & Üstün, 1992, ss. 157, 280). Bu detay, Sevdeş Bey'in kendisinden sonraki aile mensuplarının yörede askerî ağırlığının devam ettiğini, hatta Osmanlı idaresinin fiili durumu dikkate alarak, bu askerî zümreyi sevk ve idare eden (muhtemelen de torunu) Mezid Kethüdâyı yönetici (divanbaşı) olarak tercih ettiğini göstermektedir. Kaldı ki o günün toplumu üzerinde etkisi bulunan ailenin, Osmanlı idaresi tarafından da kabul edilmesi, onlarla iş tutması, devrin tabiatı gereğidir. Bütün bu verileri dikkate alarak, en az üç kuşaktan oluşan bir bey ailesinin varlığını, geriye doğru 60 yıllık süreç içinde dikkate almak gerektiğini söyleyebiliriz. Demek oluyor ki konumuzun öznesi olan Sevdeş Bey, Bayramoğulları Beyliği'nin üçüncü hükümdarı Emir Süleyman Bey'in de önemli kurmayları arasındadır.

Sevdeş Bey Mıntıkasında Sosyokültürel Durum

Bu çalışmanın ana kaynağı olan 1455 tarihli deftere göre Sevdeş Bey'in adına atfen oluşturulan adlî / idari mıntıkada 32 adet kır yerleşmesi vardır. Tamamı Müslüman Türklerden oluşan bu yerleşim alanlarında yaklaşık 340 nefer (1.700 kişi) kayda konu edilmiştir. Bunlardan 50 neferi askerî (*eşkincü-müselleme*) zümreden, 55 kişisi *zaviyedârlik* veya daha başka görevleri nedeniyle *muaf* yazılmıştır. Muaf yazılanlardan 6'sı Şeyh Abdullah Zaviyesinde, 3'ü Şeyh İlbey (Gavs Dede) Zaviyesinde ve 3 kişi de Şeyh Nebi Zaviyesinde görevli gösterilmiştir. Ayrıca 10 kişi de köylerde imamdır. Mevlânâ Alaeddin Fakı adlı bir kişi Çonkara'da *müderri* diye yazılmıştır. Görev tanımlı yapılmayan 8 kişi ise *fakîh*'tir. Öte yandan *haddat* (demirci), *hayyad* (terzi), *cüllah* (dokumacı), *kazganî* (kazancı) ve *kemangerân* (okçu / Yaycı) gibi meslekî zümrelerin köy yerlerine dağılmış olması kırsaldaki canlılığı ifade eder. Bazı köy veya mezralarda nüfus hiç gösterilmezken veyahut 3-5 kişi yazılırken, bazılarında 30-35 nefer kalabalık kitle kayda konu edilmiştir (BOA, TD, nr. 13, ss. 336, 369; Yediyıldız ve Üstün, 1992, ss. 263-284). Buna bakarak Sevdeş Bey'in oymağının eğitilmiş ve kendi içinde örgütlü bir sosyal yapı oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Söz konusu sosyal yapının, Osmanlı öncesi dönemde hangi kurumlar marifetiyle ve ne şekilde konsolide edildiği gerçekten merak konusudur. Bu duruma cevap verebilmek için yine ana kaynağımız olan 1455 tarihli kayıtlara müracaat etmemiz gerekmektedir. Bu deftere göre Sevdeşlû/ Ulubeylû mıntıkasında bazı zaviyeli camilerin varlığı dikkat çeker ki bunlardan en önemlisi Şeyh Abdullah vakfına aittir (Fotoğraf 2-3). Konuyla ilgili kayıt şöyledir:

"Karye-i Şeyh-Abdullah / Vakf-ı zâviye-i Şeyh Abdullah. İki baştan mefrûz, zâviye-i mezkûreye tasarruf olunur, 6 nefer. / Şeyh Hasan v. Abdullah / Şeyh Hamza, birâder-i mezkûr / Şeyh Hüseyin, birâder-i mezkûr / Hacı Yusuf Fakîh v. Şeyh Hamza-i mezkûr / Menteşe v. Ahi Ali, damâd-ı Şeyh Hüseyin-i mezkûr, hizmetkâr-ı zâviye / Pir Ahmed, damâd-ı Şeyh Hasan, hizmetkâr-ı zâviye" (Yediyıldız ve Üstün, 1992, s. 265).

Görüldüğü gibi Şeyh Abdullah'ın adıyla anılan köy, *iki baştan vakıf* statüsü ile yazılmıştır. Yani köy topraklarının kuru mülkiyeti ve ürün geliri Şeyh Abdullah zaviyesine, devrin hükümdarı tarafından temlik edilmiştir (Yediyıldız, 2019, s. 142). Bu işlemin hangi gerekçelerle ve ne zaman yapıldığına dair, vakfiye olmadığı için somut bir bilgi yoktur. Ancak 1450'lerde Şeyh Abdullah'ın hayatta olmayıp oğullarından, hatta torun kuşağından söz edilmiş olması, yaklaşık 50-60 yıl daha eskiye gitmeyi gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle Süleyman Bey döneminin bir faaliyeti bize hatırlatılır.

Fotoğraf 2.

Şeyhabdullah köyünde Şeyh Abdullah Türbesi (Mehmet Fatsa Arşivi)

Fotoğraf 3.

Şeyhabdullah köyünde Şeyh Abdullah Camisi (Mehmet Fatsa Arşivi)

Bu durumda Şeyh Abdullah, Sevdeş Bey’le aynı zaman diliminde bu bölgeye gelmiş, fetih ve iskân sürecine katılmış, dolayısıyla ona da bir *hak ediş* olarak yaşadığı köy temlik edilmiştir. Bu tahsis işleminin de Süleyman Bey tarafından veya onun yetkilendirdiği biri (muhtemelen de Sevdeş Bey) tarafından gerçekleştirildiği akla uygun gelmektedir. Şeyh Abdullah örneği, Süleyman Bey’in başka yerlerde kurduğu vakıf yapıları da akla getirmektedir. Giresun’da Yakup Halife, Şeyh İdris ve Ordu Eskipazar’da Samit Abdal vakıfları, akla gelen ilk örnekler olarak sunulabilir. Söz konusu vakıf kurumların kuruluş amaçlarından biri de, iç kesimlerden sahil yerleşmelerine ulaşımı sağlayan yollarda askerî intikallerin ve Türkmen göçünün sevk ve idaresini kolaylaştırmaktır. İşte Şeyh Abdullah’ın ve adına atfedilen vakıfların da benzer bir ulaşım sistemiyle;² serhat boylarındaki gaza faaliyetleriyle ilişkili olduğu çok açıktır.

Öte yandan Şeyh Abdullah vakfına bağlı cami ve zaviyede onun oğulları veya yakınları görev almış gözükmemektedir. Mesela kurucu şeyhin oğulları Hasan, Hüseyin ve Hamza adlı şahıslar zaviyede; Mahmud Fakı ve Hasan Fakı da camide görevli gösterilmiştir. Şeyh Hamza oğlu Hacı Yusuf ise *fukahadan* yazılmıştır. Şeyh Abdullah ailesinin damadı olan iki kişi zaviye hizmetinde, yine aynı kabileden 12 kişi de köydeki vakıf topraklarda üretim yapmakla mükelleftir (BOA, TD, nr. 13, ss. 338-339; Yediylıldız ve Üstün, 1992, s. 265; Tablo 1). Bu düzenlemede, bir Cuma Camisi etrafında pazar / panayır, mektep-medrese, zaviye (aş evi) en çok dikkat çekmektedir. Kaynaklarda açıkça beyan edilmemiş olsa da, bu kurumların işleyişine bakarak, vakfın aynı gelirleri olan ürünlerin muhafaza edildiği ambar, kurutulduğu fırın ve işlendiği değirmen gibi unsurları da hesaba katmak gerekir. İşte bu yapıların tesisiyle göçebe hayattan yerleşik yaşama geçişe de öncülük edilmiştir. Demek oluyor ki Şeyh Abdullah, bir yandan umumi yol üzerinde kurduğu tesislerle ayende ve revendeye yani gelip geçene hizmet ederken, diğer yandan da yarı göçebelerin yerleşik yaşama geçişine öncülük etmektedir. Ayrıca köyler ahalisinin ortak ibadet mekânında bir araya gelmesini de sağlayarak sosyal kaynaşmaya öncülük etmektedir.

Tablo 1

Şeyh Abdullah vakfı bünyesinde görev yapan personel (1455)

	Görevlinin Adı	Oturduğu Yer	Görevi
1	Şeyh Hasan (Şeyh Abdullah’ın oğlu)	Şeyhabdullah Köyü	Zaviyedâr
2	Şeyh Hamza (Diğer oğlu)		
3	Şeyh Hüseyin (Diğer oğlu)		
4	Hacı Yusuf Fakı (Şeyh Hamza’nın oğlu)		-
5	Ahi Ali oğlu Menteşe (Şeyh Hamza’nın damadı)		Hizmetkâr-ı Zâviye
6	Pir Ahmed (Şeyh Hasan’ın damadı)		İmam-ı Zâviye
7	Mahmud Fakı		
8	Hasan Fakı		

Kaynak: Bahaeddin Yediylıldız-Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları*, I, Ankara 1992, s.265-266.

Not. Veriler Yediylıldız & Üstün, 1992, ss. 265-266’dan derlenmiştir.

Şeyh Abdullah vakfına ait yapı kalıntısı maalesef yoktur. Köy halkının rivayetine göre, zaviyenin misafirhanesi, Şeyhabdullah köyünde kadim mezarlık içinde ahşap bir yapı iken, terk edildiği için zamanla ortadan kalmıştır. Civar köylerden gelerek toplu ibadete iştirak edenlerin bir araya gelerek panayır oluşturması için uygun, düz topografik bir yapı olan köy merkezindeki cami 1966 yılında yıkılıp yenilenmiştir. Ancak 2024 yılında bu yapı da yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. 1455’ten 30 yıl sonraya ait kayıtlarda Şeyh Abdullah vakfına gelir getirmek üzere iki adet değirmen işletmesi, civar köylerde yol muhafızı derbentçilerin varlığına işaret edilmiş olması (BOA, TD, nr. 37, ss. 109-110; Yediylıldız ve Üstün, 2002, ss. 257-259), buranın umumi bir ulaşım rotasında olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Kızılın köyündeki dere üzerinde halen mevcut taş kemer köprü (Fotoğraf 4), bu ulaşım sisteminin numune bir yapısı olarak günümüze ulaşabilmiştir. 1642 tarihli avarız defterinde, umumi yolun Trabzon, Giresun ve Sivas bağlantıları ile derbentlerden, ayrıca çevre köylerdeki ahalinin yapacağı bakım onarımlardan detaylıca söz edilmiştir (Öz ve Acun, 2008, s. 244). Ayrıca bu tarihlerde köyde yaklaşık 110 nefere rastlanmaktadır. Bunlardan 10’u şeyhzadegân, 7’side şeyhdir. Bu dönemde Şeyhabdullah köyü iki baştan olarak zaviye tasarrufuna bırakılmıştır ve zaviyenin başındada Hasan Dede’nin soyundan gelenler vardır (KKA TD, nr. 169, v. 57a).

Sevdeş Bey’in fethiyle oluşan sosyal ortama katkı sağlayanlardan biri Şeyh Nebi, diğeri de Şeyh İlbey adlı dervişlerdir. 1455’te Şeyh Nebi ile ilgili kayıt şöyledir:

“Karye-i Diladun (...); El muâfiye: zâviyedâr, kadimlik yurduyla, muaftır, 3 nefer. / Şeyh Said veled-i Şeyh Nebi / Ümmet veled-i Yusuf, hizmetkâr-ı zâviye 7 Ömer veled-i Şeyh Said” (Yediylıldız ve Üstün, 1992, s. 282).

² Bu tarihlerde Ordu yöresi sahillerini iç kesime bağlayan iki ana yol vardı. Bunlardan biri Ünye-Akkuş-Niksar yolu diğeri ise Ordu (Eskipazar)- Ulubey-Mesudiye-Sivas yolu idi. Söz konusu yolun kalıntıları olan köprülere, hanlara ve çeşmelere hala rastlamak mümkündür (Bkz. BOA, HRT. h, nr. 622 (29 Zilhicce 1341 / 12 Ağustos 1923).

Bu kısa kayıttan anlaşılıyor ki, Diladun köyünde Şeyh Nebi diye bir derviş yaşamıştır. Muhtemelen fetih ve iskân aşamasında buraya gelmiş ve de bir köy kurmuş olmalı ki, oğlu Şeyh Said'e ve torunu Ömer'e, yine zaviye hizmetkârı Yusuf oğlu Ümmet'e miras kalan topraklar "*kadimlik yurt*" diye kaydedilmiştir. Bu tarihten 30 yıl sonra yapılan kayıtlarda da bu vakıf kurumun faaliyetine devam ettiği, ancak bu defa Şeyh Nebi'nin diğer oğlu Ali Osman'ın *zaviyedâr* olduğu ifade edilmiştir (BOA, TD, nr. 37, ss. 117; Yediyıldız ve Üstün, 2002, ss. 277).

Fotoğraf 4.

Sırtdere Derbendi (Yolu) üzerindeki Sarpdere Köprüsü

Yine Ulubey ilçesinin yukarı kesiminde yer alan Kızılın Köy'ünde ise iki imamın görev yaptığı bir cami ve Şeyh İlbey oğlu Gavs Dede'nin başında bulunduğu bir de zaviyeden söz edilmiştir. Köydeki haddad, Ahi ve fakı yazılı şahıslar da ayrıca kayda değerdir. 1642 tarihli avarız defterinde de Kızılın Camisi'nin merkezi konumuna işaret edilmekte ve bu durum "*hatib-i câmi'-i karye / ferrâş-ı câmi'-i Kızılın*" ve "*zâviyedâr-ı karye-i Emir Dede*" tarzı ifadelerle belirtilmek istenmektedir. Demek oluyor ki kırsalda kurulan bu yarı resmi siteler, modern hayat düzenine geçildiği tarihlere kadar toplum içinde önemli görevler icra etmiş, hatta merkezi idare ile yerel halk arasındaki bağın istikrarlı biçimde muhafazasını sağlamıştır (Öz ve Acun, 2008, s. 246).

Sonuç

Sevdeş Bey ve onun kabilesi / oymağı hakkında bize doğrudan bilgi sağlayan ana kaynağımız, Sultan Fatih'in ilk yıllarında, Trabzon ve çevresinin fethinden az önce hazırlanmış olan 1455 tarihli tahrir defteridir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen 13 numaralı defter, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün tarafından transkripsiyon edilmiş ve 1992 yılında da Türk Tarih Kurumu tarafından, kaynak eser olarak neşredilmiştir. Aslında bu defter, Osmanlı Devleti'nin Amasya Valisi Hızır Paşa tarafından 1427 yılında hazırlanan, ancak henüz elde edilememiş defterin güncellenerek tekrarından ibarettir. Bu yüzden bu defterdeki çoğu bilgi 1427 ve öncesine ait olduğu düşünülmektedir. Tahrirde ara sıra geriye dönük olarak yapılan atıflar da Osmanlı öncesi döneme dair fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Nitekim Bahaeddin Yediyıldız, bu evrakı/tahriri, Bayramoğulları Beyliği topraklarının Osmanlı'ya katılımı sırasında tutulan *devir-teslim tutanakları* olarak niteler. Dolayısıyla, konumuzun kahramanı olan Sevdeş Bey'i ve yakın yoldaşlarını, nispeten de olsa tahrir defterleri tanıma imkânı sunmaktadır. Bundan dolayı 1455 tarihli defterdeki her detay bizim için kıymet içermekte ve anlam taşımaktadır.

Tahrir defterlerinde yola çıkarak Sevdeşlü adında bir köyün varlığı ve Sevdeş beye bağlı bir cemaatin olması bu beyin bölgedeki faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Anlaşılan o ki Sevdeş beyin hinterlandı Aybastı'dan başlayarak Ulubey'e hatta oradan da beylik ailesiyle olan yakın ilişkilerinden dolayı ordu merkezdeki Eskipazara kadar ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu bölgede 25 köy adına rastlanmaktadır. Bu köylerde de 7 imam ve 7 zaviyadara denk gelinmektedir. Bu bilgiler ışığında Sevdeş beyin aynı zaman da fetih edilen yerlerden beraber hareket ettiği alperenlerle yörenin iskan ve imar faaliyetlerinde de etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Onun oymağının bağlı olduğu Ulubeğ'de birçok zaviye ve derbentlere rastlanması bu durumu ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra Sevdeş beyin bölgenin imar faaliyetlerinde mühim rolleri olan Şeyh Abdullah, Şeyh Nebi ve Müderris Mevlana Alaaddin Fakı gibi ileri gelenler yakın temas halinde olduğu ve bölgedeki göç yolları üzerinde etkin olduğu görülmektedir. Bu kişiler arasında da bölgede önemli bir zaviyesi olan ve "ayende ve revendeye"

hizmet eden Şeyh Abdullah'la bir işbirliği içerisinde olduğu izlenimi vermektedir. Görülen o ki Sevdeş bey Ordu bölgesinin tam kalbi olan Niksar, Aybastı, Ulubey hattında yoğun bir iskan faaliyetinde bulunmuş ve bölgede önde gelen alperenlerle yakın temaslarda bulunarak onlarla bir yoldaşlık ilişkisi içerisinde bölgenin Türkleşmesinde mühim yer edinmiştir.

Ortaya konulan bütün bu anlatılanlardan çıkarılabilecek sonucu göre; Ulubey yöresinin fethi ve Türk oymakların yerleşimine açılması Sevdeş Bey adlı serhat gazisi tarafından 15. Yüzyıl öncesinde gerçekleştirilmiştir. Bayramoğulları Beyliği'ne bağlı mahalli lider şahsiyetlerden biri olan Sevdeş Bey, bölgedeki emsalleri gibi, fetih ve iskân sürecini sorunsuz yürütebilmek için, devrin şartlarında halkın saygı duyduğu Şeyh Abdullah, Şeyh Nebi ve Şeyh İlbey gibi dervişlerle iş birliği yapma yolunu tercih etmiştir. Söz konusu şahsiyetlere tanınan muafiyetler ve tahsis edilen köy veya mezra gibi ziraî üretim alanları, defterlerde *kadimlik yurt* şeklinde belirtilerek, bu yerlerin fetih ve iskân yıllarından kalma olduğuna işaret edilmek istenmiştir. Toprağa dayalı gelir kaynakları sayesinde bu kişiler ve onların neslinden gelenler, on yıllara sâri şekilde kırsal ortamın yarı resmi sosyal siteleri cami-mektep/medrese-zaviye üçlüsünün az çok istikrarlı hizmet vermesini sağlamıştır. Bu kurumlar vasıtasıyla devletin merkezi idaresi, gerek vergi mükellefiyetine, adlî işlere ve gerekse başka alanlara dair ihtiyaç ilişkilerini bu kurumlar üzerinden sağlamıştır. Umumi yolların bakımı, güvenliğinin sağlanması, buralardan gelip geçenlerin geçici barınma ihtiyaçlarının karşılanması gibi daha başka hususlar da bu vakıflar eliyle gerçekleştirilmiş ve modern kurumların hakimiyetine kadar da bu devam etmiştir. Dolayısıyla Sevdeş Bey ve onunla birlikte hareket eden yoldaşları Ordu ve yöresinin Türk iskanına açılış evresinde hayati rol oynarak bölgeye gelen Oğuz boylarına da rehberlik yaparak onların bu topraklara yerleşim zeminlerini hazırlamışlardır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Tahrir Defterleri (TD): 13, 37, 387.

Kuyûd-ı Kadime Arşivi (KKA) Tahrir Defterler (TD): 169.

Yayınlanmış Vesikalar

Öz, M., & Acun, F. (2008). *Orta Karadeniz tarihinin kaynakları VII: Karahisar-ı Şarkî Sancağı mufassal avânız defteri (1642-43 tarihli)*. Türk Tarih Kurumu.

Yediyıldız, B., & Üstün, Ü. (2002). *Ordu yöresi tarihinin kaynakları II: 1455 tarihli tahrir defteri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yediyıldız, B., & Üstün, Ü. (1992). *Ordu yöresi tarihinin kaynakları I: 1485 tarihli tahrir defteri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kaynak Eserler

Bryer, A., & Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Develioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Eğilmez, S., & Yıldırım, A. S. (2016). Bayramlı Beyliği ve Beylik Mirası Olarak "Ordu" Adı. S. Kılıç & A. S. Yıldırım (Ed.), *Çayeli'nden Erzurum'a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu – Armağan Kitap-* (ss. 307-346). Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Emecen, M. F. (2018). XIV. Asır Doğu Karadeniz Tarihinden Bir Safha: Hacıemiroğulları, Giresun ve Kuşdoğan Bey ilişkisi Hakkında Neler Biliyoruz?. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (13)25, 133-144.

Fatsa, M. (2017). *Karadeniz'de Zaviyeler (15-17. Yüzyıl)*. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.

Fatsa, M. (2024a). *Bayramoğulları Beyliği (Hacıemiroğulları ve Kürtün Çepni Beyleri)*. Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Bilimleri Üniversitesi Yayınları.

Fatsa, M. (2024b). Ordu ve Yöresinin Fethi ve İskanı Sürecinde Öncü Bir Şahsiyet Olarak Şeyh Abdullah ve Müessisi Olduğu Vakıf Kurumları. S. Gülten, M. Özkan, M. Karakulak, K. Yavuz & Merve K. (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yıl Anısına Danişmentli Havzasında Kültür ve Tarih* (ss. 141-148). Fenomen Yayıncılık.

Finlay, G. (1854). *History of the Byzantine and Greek Empires* (C. 2). London.

Gündüz, T. (1997). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri 1540-1640*. Bilge Yayınları.

Keçiç, M. (2023). Trabzon İmparatorluğu ve Bayramlı Beyliği ilişkileri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. S. Gülten & M. Özkan & M. Karakulak & K. Yavuz (Ed), *Orta Karadeniz'de Türk İskanı Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği* (ss. 67-71). Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Koca, S. (2015). Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 35-84.

Lebeau. (1836). *Histoire du Bas-Empire* (M. Brosset, Ed.; C. 20). Paris.

- Panaretos. (2019). *Two works on Trebizond: Michael Panaretos, Bessarion* (S. K., Trans.). Dumbarton Oaks, Harvard University Press.
- Shukurov, R. (2016). *The Byzantine Turks 1204-1461*. Brill, Leiden Bostan.
- Sümer, F. (1992). *Çepniler: Anadolu'daki Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Yavuz, K. (2022). Anadolu'da Bir Çepni Merkezi: 13-16. Yüzyıllarda Sinop ve Çevresinde Çepniler. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. (7)2. 1090-1109.
- Yediyıldız, B. (2019). *Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*. Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yıldırım, A. S. (2016). *Ordu'nun Tarihî Coğrafyası* (Tez No. 446233). [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A. S. (2023). Beyliğin Adı Üzerine Bir Analiz: Hacıemiroğulları mı? Bayramlı mı?. İçinde S. Gülten, M. Özkan, M. Karakulak & K. Yavuz (Ed.), *Orta Karadeniz'de Türk İskânı: Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği* (ss. 13-26). Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Structured Abstract

During the Ottoman Empire's expansion into Anatolia, the administration pursued a policy of preserving local structures and power dynamics in newly conquered territories, at least temporarily. Particularly in regions newly brought under Ottoman control, local beyliks, their military-administrative systems, and religious-social institutions were allowed to remain intact for a certain period. This facilitated the population's adaptation to Ottoman rule and ensured a more stable integration of the region into the central imperial system. A striking example of this policy can be observed in the region of Ordu and its surroundings, which came under Ottoman control in the first half of the 15th century.

The Ordu region had been under the rule of the Hacıemiroğulları (Bayramlı) Beylik since the early 14th century, during which time it developed a distinct military and administrative structure. An analysis of the Ottoman tax register (tahrir defteri) from 1455 reveals the frequent use of terms such as niyabet, bölük, and divan—concepts rooted in older Turkic administrative traditions. This indicates that the Ottomans initially chose not to interfere directly in the existing system. However, after consolidating power in the region, the Ottoman central authority gradually abolished these former structures and replaced them with its own administrative and fiscal institutions. This transformation becomes apparent when comparing early tahrir registers with those compiled in subsequent years.

This study focuses on the activities and historical significance of Sevdeş Bey, a local military leader and pioneer of settlement during this transitional period. Although direct sources concerning Sevdeş Bey are scarce, the 1455 tahrir defteri provides valuable indirect information regarding his sphere of influence and regional authority. The administrative unit referred to as “Sevdeşlü” or “Ulubeylü Niyabeti” in the defter is considered a reflection of his power base in the area. While detailed information about the officials responsible for this tahrir is not provided, it is highly likely that the register was compiled under the supervision of local administrative figures such as divanbaşı.

Sevdeş Bey's area of influence extended from Aybastı through Ulubey to Eskipazar, covering a wide swath of territory. Within this region, 25 villages are recorded, with seven imams and seven custodians of dervish lodges (zaviyedars), suggesting that Sevdeş Bey played an active role not only in military conquests but also in the social and religious development of the region. His interactions with prominent religious figures such as Sheikh Abdullah, Sheikh Nebi, and Mevlana Alaaddin Fakı demonstrate his strategic collaboration with religious authorities to legitimize and support the settlement process. Particularly notable is his association with Sheikh Abdullah, who maintained a prominent zaviye serving travelers and wayfarers (ayende ve revende), underscoring the institutionalized nature of their cooperation.

The principal source of this study is the 1455 tahrir defteri preserved in the Ottoman Archives of the Prime Ministry and published by Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız and Ünal Üstün. This register was prepared just before the conquest of Trabzon, during the early reign of Sultan Mehmed II (Mehmed the Conqueror), and represents a revised version of an earlier defter compiled by Hızır Pasha, Governor of Amasya, in 1427. Although the 1427 register itself has not survived, the 1455 defter is believed to contain significant information from that earlier period. As Bahaeddin Yediyıldız noted, this defter can be interpreted as a set of transfer records documenting the incorporation of Bayramoğulları Beylik territory into the Ottoman domain.

Within this context, the study analyzes Sevdeş Bey's role in guiding the settlement of Oghuz tribes into the region, his cooperation with religious leaders, and the mechanisms through which he contributed to the Ottomanization and Turkification of the area. The concentration of dervish lodges (zaviyes), frontier posts (derbents), and charitable foundations (vakıfs) in the Ulubey region—where Sevdeş Bey's influence was strongest—indicates his broader socio-economic leadership. These institutions functioned not only as religious and educational centers but also as semi-official administrative entities providing services such as taxation, judicial oversight, road maintenance, and hospitality for travelers. These functions were fulfilled through vakıf-based support and continued until the rise of modern state institutions.

In conclusion, this study explores the role of Sevdeş Bey in the conquest and settlement of the Ordu region prior to the mid-15th century, as well as his collaboration with religious figures such as Sheikh Abdullah, Sheikh Nebi, and Sheikh İlbey. The privileges granted to these individuals and the agricultural lands allocated to them—as recorded in the defter—are indicative of their foundational role in the early Ottoman settlement system. Through the tripartite institutional framework of mosque-school-zaviye, they provided religious guidance, social order, and public services, helping to integrate peripheral rural areas into the imperial structure. Sevdeş Bey, together with his companions, played a vital role in opening the region to Turkish settlement, guiding incoming Oghuz tribes, and laying the groundwork for their permanent presence.